

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ ТЕОРИСКИ ЧАСОПИС

БРОЈ 11

НОВЕМБАР 1954

ГОДИНА VI

Пукovníк **PERO MORAČA**

NAPADI NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE NA NASELJENA MJESTA

Moglo bi se reći da borbe oko naseljenih mjesta zajedno sa borbama oko uporišta duž komunikacija i u značajnim rejonima predstavljaju u partizanskom ratu ono što neprekidni kontakt duž linije strategiskog fronta predstavlja u frontalnom ratovanju. Sva ostala dejstva (kao kaznene ekspedicije, sabotaže i sl. u partizanskom, ili bombardovanje, infiltracije i sl. u frontalnom ratovanju) predstavljaju pomoćne ili pak manje uobičajene oblike dejstava. Naseljena mjesta i uporišta kao centri okupacione vlasti i oružanih snaga na koje se ova oslanja su osnovni objekti napada partizanskog pokreta. Neprekidno ofanzivno dejstvovati i uništavati u njima okupacione snage i do kraja održati i neprekidno proširivati takav oblik borbe, onemogućujući okupatorske kaznene ekspedicije, znači stvoriti osnovni preduslov za pobjedonosni razvitak i ishod partizanske borbe. To je jedini put za uspostavljanje vlastitih uporišta — slobodnih teritorija, bez čijeg stvaranja i proširivanja nije moguće stvoriti i izgraditi oslobodilačku armiju, organizovati svoju vlast i državu, mobilisati sve snage naroda u borbi do pobjede. To je sve nedvosmisleno potvrdio naš rat. Veliki dio dugih i upornih borbi naših oružanih snaga otpada na napade i borbe oko naseljenih mjesta i veoma su bogata iskustva koja u tom pogledu ima naša Armija.

Prirodno je da su se i uslovi pod kojima su napadana naseljena mjesta i operativno-taktički postupci i forme u izvođenju napada mijenjali u toku rata i u procesu razvitka naših snaga. Ali, iako bismo analizom tipičnih partizanskih prepada, izvođenih u početnom periodu rata, došli uglavnom do istih zaključaka i načela koja su opštevažeca za partizanska dejstva i koje je vojna teorija odavno uopštila i priznala, ipak način priprema i izvođenja takvih napada u drugom periodu, kada su dejstvovale regularne jedinice NOVJ, nosi u sebi i niz osobenosti. Iako su bila savremeno utvrđena i uporno branjena od strane dobro naoružanih i dobro opremljenih jedinica okupatora i kvilinga, ipak su mnoga naseljena mjesta padala pod udarima naših jedinica — brigada, divizija i korpusa — koje su bile neuporedivo slabije opremljene i, najčešće, bez osnovnih tehničkih sredstava. Zbog toga originalni postupci naših jedinica

i načela koja su one izgradile u tim osobenim uslovima moraju privlačiti pažnju naše vojne teorije. Zato ću u ovom članku, polazeći od niza najznačajnijih i najpoznatijih napada NOVJ u toku rata, ukratko iznijeti njihove osnovne karakteristike i istaći neka načela koje je NOV izgradila i kao opštevažea uspješno primjenjivala. Pri tome ću se ograničiti samo na analizu napada iz perioda od stvaranja brigada pa do završnih operacija, pošto su se borbe za oslobođenje Mostara, Beograda, Knina i dr. naseljenih mjesta krajem 1944 i u toku 1945 godine (mada su i one imale mnoge karakteristike borbi iz pomenutog perioda), zbog bolje tehničke opremljenosti i već relativno razvijenih rodova vojske, razvijale uglavnom slično kao i napadi na naseljena mjesta koje su uopšte izvodile i ostale armije u toku Drugog svjetskog rata.

Karakteristike odbrane naseljenog mjesta

Primjenjujući partizansku taktiku prepada i najraznovrsnije oblike ratnog lukavstva, mali partizanski odredi su napadali i osvajali naseljena mjesta i razoružavali često puta brojnije i jače, ali iznenađene i za otpor nespremne neprijateljske posade.¹⁾ Međutim, kada je okupator kasnije bio prinuđen da se zbog dejstava NOV takoreći na svakom mjestu u našoj zemlji ponaša kao da je u prvoj borbenoj liniji, nije više bilo moguće primjenjivati one tipične partizanske postupke u likvidaciji neprijateljskih posada u naseljenim mjestima. Neprijatelj je počeo da pojačava posade, da utvrđuje naseljena mjesta i da drži svoje snage u stanju stalne pripravnosti, naročito u onom periodu kada su iz partizanskih odreda stvarane proleterske i udarne brigade, baš zato što su ove, napuštajući mrtve blokade pojedinih naseljenih mjesta, bile operativno potpuno slobodne, tako da neprijatelj više nije mogao lako utvrditi kada će i koji garnizon biti ugrožen. Zbog vanredne pokretljivosti i brze i iznenađne koncentracije jačih snaga (koje smo postigli stvaranjem brigada), mi smo preoteli inicijativu od neprijatelja i primorali ga da se poslije niza iznenađenja (kao što je bilo ono na željezničkoj pruzi Sarajevo—Mostar za vrijeme marša proleterskih brigada u Bosansku Krajinu) povlači u gradove i u njima iščekuje napad naših snaga.²⁾

Pri organizaciji sistema odbrane naseljenih mjesta neprijatelj je težio da ne dozvoli njihovo izolovanje i da svako naseljeno mjesto brani na široj osnovici. Ovo je odgovaralo i zahtjevima obezbjeđenja cjeline okupacionog sistema, koji se, ustvari, i sastojao iz niza međusobno povezanih garnizona odakle je bila osigurana neprekidna i stalna kontrola cjelokupne teritorije. Međutim, ukoliko se više razvijao partizanski pokret utoliko je prvobitni okupacioni sistem postajao sve nesigurniji, a tamo gdje su dejstvovala regularne jedinice NOV on je bio već uveliko i razbijen. Prisiljen na taj način

¹⁾ Tako su, naprimjer, mačvanski partizani zauzeli Bogatić u julu 1941 godine. Oni su, koristeći pazarni dan, u seljačkim odijelima pored kola (u kojima su sakrili puške) ušli u mjesto i bez otpora izveli akciju. Isto tako, iznenađno bacanje bombi noću u kasarnu često je rješavalo sudbinu posade.

²⁾ Iako je neprijatelj još 1941 godine organizovao odbranu ugroženih naseljenih mjesta, ipak ona nije bila dovoljno solidna, jer je on u to doba više računao na kaznene ekspedicije i ofanzivna dejstva, dok ga snažni udarci brigada nijesu natjerali da i odbrani pokloni punu pažnju.

da se odrekne držanja niza manjih, pa i većih mjesta i uporišta okupator je morao da usredsređuje svoje napore naročito na obezbjeđenje saobraćajnih čvorova i osnovnih političkih, privrednih i industriskih centara. On je s teškom mukom držao značajnije komunikacije koje su se stalno nalazile pod udarcima naših brigada. U težnji da sačuva ta značajnija uporišta i komunikacije neprijatelj je u centrima postavljao jake i dobro utvrđene garnizone i manje, ali dobro fortifikacijski utvrđene posade duž komunikacija, koje su povezivale pojedine centre i omogućavale njihovo međusobno potpomaganje. To je ujedno bio i način da se koliko-toliko obezbijedi povezanost okupatorskih snaga i spriječi njihovo cijepanje i počesno uništavanje.

Druga okupatorova tendencija — da svako naseljeno mjesto brani na široj osnovici — ispoljavala se u izgradnji sistema odbranbenih uporišta u njegovoj bližoj ili daljoj okolini, koji se u neprijateljskim dokumentima često naziva »vanjska linija istaknutih uporišta«. Ova linija uporišta imala je da onemogući iznenadni napad neposredno na naseljeno mjesto, tj. da se napad osujeti na samim prilazima gradu i da se dobije vrijeme za organizaciju protivnapada i intervenciju iz obližnjih naseljenih mjesta. U najvećem broju slučajeva ova linija je obuhvatala niz obližnjih sela, topografski jakih položaja, raskrsnica puteva podesnih za odbranu, itd. Njena udaljenost od naseljenog mjesta zavisila je od topografskog sklopa zemljišta i od veličine samog naseljenog mjesta.³⁾ Ova linija je obično bila i fortifikacijski uređena, i to utoliko bolje ukoliko je naseljeno mjesto bilo značajnije i veće. Utvrđivan je obično niz obližnjih naselja. Dominantne tačke branjene su iz rovova, a najčešće su primjenjivani bunker i uređene zgrade sa žičnim preprekama, a ređe i minama. Svako uporište je bilo organizovano za kružnu odbranu. Prostori između uporišta obično nijesu posjedani, a noću su kontrolisani patrolama, stražama ili jačim odjeljenjima.

Liniju uporišta najčešće je posjedala i branila mjesna ustaška milicija, četnici ili domobrani. U nekim slučajevima ove linije nije ni bilo, jer se nije mogla održati usljed čestih napada naših jedinica ili je postepeno povlačena na bliže prilaze naseljenog mjesta.⁴⁾

Za neposrednu odbranu naseljenog mjesta organizovana je takozvana »glavna odbranbena linija«, načelno na samoj ivici naseljenog mjesta, a ponegdje i nešto dalje od nje kad su zato postojali neki taktičko-topografski razlozi. To je bila jedinstvena, kružno postavljena linija odbrane, sa isplaniranim sistemom vatre i prepreka, sa neprekidnim ili djelimično isprekidanim

³⁾ Tako su »vanjsku liniju istaknutih uporišta« u odbrani Banjaluke činila utvrđena mjesta: Muslimanski Čelinac, Karanovac, Han Kola, Klačnice i Trapište, a u odbrani Bihaća utvrđena sela: Ostrožac, Prošići, Brekovića, Pokoj, Ličko Petrovo Selo, Zavalje, Skočaj, Dobrenica, Golubić i Kurtovo Selo — kao širi pojas — i Ribiči, Rasadnik, Čekrlje, Vinca, Založje, Čavkići, Bakšaiš, Hatinać, Žegar, Somišlje i Privlica kao užii pojas.

⁴⁾ U zapovijesti 3 gorskog zdruga za odbranu Banjaluke, od 3 septembra 1944 godine ovaj »spoljni odbranbeni pojas« nije više bio na ranije pomenutoj liniji već neposredno oko grada. Isto tako, iz relacije »Središnje dočasničke škole« od 14 oktobra 1944 godine o borbama za Viroviticu krajem septembra i početkom oktobra 1944 godine vidi se da takve linije nije bilo u sistemu odbrane ovoga grada.

rovovima, bunkerima i za odbranu uređenim zgradama, ojačanim žicom i najčešće nagaznim minama. Ovu liniju posjedale su glavne snage naseljenog mjesta sa ciljem da ispred nje slome napad. Ona se obično dijelila na tri ili više ostsjeka, koje su posjedale pojedine jedinice.⁵⁾

Za unutarnju odbranu naseljenog mjesta organizovan je takozvani »unutarnji odbranbeni pojas« (ili »uža odbrana grada«), koji je obično obuhvatao širi centar sa većim i tvrdim građevinama, koje su ujedno pretstavljale osnov za njeno fortifikacijsko uređenje. Na pogodnim mjestima (raskrscnicama, širim i ravnim ulicama i sl.) izgrađivani su bunker i postavljani ježevi ispred njih. Pojedine zgrade su uređivane i za kružnu odbranu kao samostalne otporne tačke. U većim mjestima (Bjelovar, Banjaluka, Virovitica, Travnik i dr.) ova je linija imala stalnu posadu, koja je služila kao oslonac za izvođenje protivnapada na snage koje bi se uklinile u spoljnu liniju, zatim za prihvat snaga koje se povlače i za produženje otpora. Manja naseljena mjesta ponekad nijesu imala stalne posade na ovoj liniji, već je služila za produženje otpora onih snaga koje bi se povlačile pod pritiskom napadača. U većim naseljenim mjestima posebno su organizovane jake građevine u strogom centru grada, koje su služile za posljednju odbranu. U njima su razmještane rezerve (Virovitica) ili ih je posjedala neka njemačka jedinica (Tuzla, Banjaluka, Bjelovar itd.). Takve »citadele« (u Bjelovaru ih je bilo četiri) su često organizovale pojedine jedinice na posebnim ostsjecima odbrane. To su obično bile kasarne tih jedinica u koje su se one povlačile u slučaju neuspjeha odbrane na prednjim linijama i iz kojih su pružale dalji otpor, formirajući na taj način po nekoliko jakih izolovanih otpornih tačaka.

Posade gradova su ojačavane artiljerijom, a ponekad i tenkovima i redovno podržavane avijacijom sa obližnjih aerodroma. Vatrene položaji artiljerije (koji su bili uređeni za kružnu, protivpješadisku odbranu) postavljani su na najsigurnija mjesta da bi se zaštitila od napada naših specijalno određenih jedinica, koje su se obično infiltrirale sa ciljem da likvidiraju artiljeriju u samom početku napada. Dok su posade manjih naseljenih mjesta često imale samo po nekoliko artiljerijskih oruđa (ponekad i različitih tipova), dotle su veći centri (Tuzla, Banjaluka, Bihać i dr.) raspolagali i većim jedinicama jačine do jednog artiljerijskog puka.

Blagodareći razvijenom i brzom transportu (željeznice, autotransport, tenkovi) i radiovezama, neprijatelj je mogao brzo da ispoljava svoj uticaj i da dosta blagovremeno pruža pomoć pojedinim napadnutim garnizonima. A iskustvo je pokazalo da je ovakav vid aktivnog dejstva u odbrani naseljenog mjesta bio efikasniji od svih drugih.⁶⁾

⁵⁾ Iz izvještaja zapovjednika »Središnje oružničke škole« od 20 januara 1944 godine vidi se da je ova linija za neposrednu odbranu Bjelovara išla samom ivicom grada. Ona se sastojala od bunkera koji su bili postavljeni na 100—200 metara i međusobno povezani rovovima. Svaki od četiri njena ostsjeka posjedala je određena jedinica.

⁶⁾ Tako, naprimjer, od 41 značajnijeg napada na naseljena mjesta (uglavnom na sreske i okružne centre), koje sam izučavao, 13 napada nije uspjelo. Napadnuti garnizon je samo u tri slučaja uspio da sam odbije napad, dok je u 10 slučajeva bio spasen intervencijom susjednih garnizona.

Elementi obezbjeđenja uspjeha i pripreme napada

Da bi mogle uspješno izvršavati tako komplikovane zadatke kao što su napadi na utvrđena naseljena mjesta, jedinice NOVJ — nedorasle da se mjere sa neprijateljem u tehničkim sredstvima i naoružanju — morale su u procesu borbe izgrađivati jedan osoben metod izvođenja takvog napada. Međutim, one su se pri tome pridržavale niza opštevažećih taktičkih načela za napade na naseljeno mjesto, jer se i ovdje pokazala opravdanom težnja da se naseljeno mjesto izoluje i okruži, da se izvrši koncentričan napad nadmoćnim snagama i postigne iznenađenje, da se obezbijedi dezorganizacija sistema odbrane i brzo savlađivanje jedinstvenih odbranbenih linija (da bi se potom počesno uništavala žarišta otpora), da se onemogućí proboj okruženog neprijatelja i odbije njegova intervencija spolja, itd. Zato ću ovdje razmotriti i istaći najznačajnije i u dejstvima NOV opštevažeće postupke i forme kroz koje su ta načela ostvarivana.

1) Stvaranje povoljnog odnosa snaga bio je bitan uslov za uspjeh napada.

Bitne razlike između naših i neprijateljskih jedinica u naoružanju, formaciji i vatrenoj moći uslovljavale su niz osobenosti u pogledu odnosa snaga. Prije svega, NOV je imala izrazito lake pješadijske jedinice. Njeni su rodovi vojske bili toliko nerazvijeni da u napadima nije bilo moguće postići nadmoćnost u artiljeriji, a pogotovo u tenkovima i avijaciji.⁷⁾ S druge strane, ako su se naše jedinice i mogle mjeriti sa neprijateljem u pogledu osnovnog pješadiskog naoružanja — pušaka i automatskog oružja — neprijatelj je bio nadmoćniji u teškim mitraljezima, minobacačima i PT oruđima, dok je odnos u svim vrstama municije uvijek bio daleko nepovoljniji za naše jedinice, koje su uglavnom raspolagale samo onim što su zarobljavale od neprijatelja. To su bile specifičnosti u pogledu problema odnosa snaga u našem ratu. Zato bismo danas činili grubu grešku ako bismo tome problemu prilazili mehanički, ako bismo ga razmatrali kroz shvatanja koja važe za frontalno ratovanje. Isto tako, treba odbaciti pogrešne konstatacije (koje ponekad srećemo u obradama naših dejstava) da smo savlađivali brojno jačeg neprijatelja u napadima na naseljena utvrđena mjesta. Ovdje se najčešće poistovjećuju dvije stvari, name, da je NOVJ vodila pobjedonosni rat protiv jačeg neprijatelja, ali da je u konkretnim bojevima i operacijama pobjeđivala slabijeg neprijatelja. To je jedan od osnovnih zakona »proširenog«, »kombinovanog« partizanskog rata. Ja nijesam naišao na neke ozbiljnije primjere u kojima su naše brojno slabije snage osvajale utvrđena naseljena mjesta koja su branile brojno jače neprijateljske jedinice. Izuzeci, kojih je bilo osobito tamo gdje se radilo o neprijatelju lošijeg kvaliteta, zaista samo potvrđuju pravilo. Ovo je i razumljivo kada se ima u vidu da smo od svih materijalnih faktora mogli jedino efikasno postizati preimućstvo u broju boraca. A to smo uvijek i činili u nastojanju

⁷⁾ U napadu na Bihać, novembra 1942 godine, naše su snage imale 11, a neprijatelj 18 artiljerijskih oruđa; u napadu na Banjaluku, 1 januara 1944 godine, 5 korpus je raspolagao sa 13, a neprijatelj sa 36 artiljerijskih oruđa, itd.

da nadmoćnošću u tom pogledu u što većoj mjeri umanjimo sve ostale materijalne slabosti. To se najbolje može vidjeti iz ove tablice.

Napadnuto naseljeno mjesto	Brojni odnos neprijateljskih i naših snaga	Napadnuto naseljeno mjesto	Brojni odnos neprijateljskih i naših snaga
Prozor, februar 1943	1 : 3	Zlatar, oktobar 1943	1 : 2
Voćin, januar 1943	1 : 2,5	Koprivnica, oktobar 1944	1 : 1,4
Kutjevo i Vetovo, maj 1943	1 : 2	Čazma, novembar 1943	1 : 1,7
Virje i Podravski Novi Grad, oktobar 1944	1 : 3	Prozor, juli 1942	1 : 2
Kladanj, maj 1944	1 : 2	Livno, juli 1942	1 : 1,7
Tušilović, oktobar 1942	1 : 2,5	Jajce, septembar 1942	1 : 3
Banjaluka, januar 1944	1 : 2	Bugojno, juli 1942	1,4 : 1
Krašić, januar 1943	1 : 1,5	Kupres, avgust 1942	1,2 : 1
Cetingrad, juni 1943	1 : 4	Virovitica, septem. 1943	1 : 2
V. Kladuša, juni 1943	1 : 1,5	Garešnica, februar 1943	1 : 3
Slunj, juni 1943	1 : 2	Našice, juni 1943	1 : 2
Ravna Gora, novembar 1942	1 : 2	Križevci, septem. 1944	1 : 3
Bihać, novembar 1942	1 : 2	Voćin, maj 1943	1 : 3
Virovitica, februar 1943	1 : 4	Travnik, oktobar 1944	1 : 1
Ludbreg, oktobar 1943	1 : 1,2	Bugojno, avgust 1943	1 : 3

Napad na Kupres i prvi napad na Bugojno nijesu uspjeli, jer je neprijatelj bio zaista isuviše potcijenjen.

Težnja za stvaranjem nadmoćnosti u broju boraca proizilazila je otud što je pješadija u najvećem stepenu preuzimala ulogu svih rodova vojske, pošto se sopstvenim sredstvima morala suprotstavljati ne samo fortifikacionoj

organizaciji naseljenih mjesta već i neprijateljskoj artiljeriji, tenkovima, avijaciji, itd.

Za pravilno razumijevanje ostvarivanog brojnog odnosa snaga treba imati u vidu da takav odnos boraca u gore pomenutim okolnostima ne predstavlja i adekvatan odraz vatrene moći, jer je kod jednakog broja boraca neprijatelj imao veću vatrenu moć ne samo radi boljeg naoružanja, već i radi toga što je uvijek imao dovoljne količine municije, pa je u istom vremenu i trošio veće količine.⁸⁾

2) Otsijecanje naseljenog mjesta i obezbjeđenje od intervencije snaga spolja imalo je puni značaj i u dejstvima NOV. Za razliku od krupnih partizanskih odreda, koji su najčešće težili da što prije izoluju i blokiraju branjena naseljena mjesta na svojoj teritoriji (blokade su često trajale po mjesec, pa i više dana), jedinice NOV se načelno nijesu vezivale za opsjedanje naseljenih mjesta, već su njihovo otsijecanje preduzimale neposredno pred napad ili u toku samog napada. One su u tom cilju presijecale komunikacije i uništavale manja neprijateljska uporišta duž komunikacija, rušile željezničke pruge i drumove i uništavale TT linije.

Prilikom planiranja napada poklanjana je velika pažnja obezbjeđenju od intervencije susjednih neprijateljskih garnizona. Trebalo je procijeniti kakve snage neprijatelj može angažovati, vrijeme za koje bi se moglo ispoljiti njihovo dejstvo, zatim pravci i način toga dejstva itd. Na osnovu toga su određivane potrebne snage i primjenjivane najpodesnije forme dejstva tih snaga (napad, demonstrativni napad ili odbrana).

Za ovaj su zadatak normalno angažovane znatne snage, veoma često i krupnije od onih koje su izvodile sam napad na naseljeno mjesto. To se najbolje vidi iz primjera iznijetih u ovoj tablici:

Napadnuto naseljeno mjesto	Odnos snaga angažovanih za napad i za obezbjeđenje	Napadnuto naseljeno mjesto	Odnos snaga angažovanih za napad i za obezbjeđenje
Voćin (dva puta)	1 : 1,5 i 1 : 2	Bihać	1,3 : 1
Banjaluka (1 januara 1944)	1,3 : 1	Koprivnica	1 : 3
Garešnica	1 : 1,4	Čazma	1 : 2
Našice	1 : 1,8	Livno	1 : 1,8
Virje i Podr. Novi Grad	1 : 1	Jajce	3 : 1
Krašić	1 : 1	V. Kladuša	1,2 : 1
Varaždinske Toplice	1 : 3	Ludbreg	1 : 2,3
Zlatar	1 : 3,5		

⁸⁾ Pored velike oskudice u municiji, treba imati u vidu da jedinice NOV ni približno nijesu imale onoliko brojno stanje koliko je bilo kod jedinica sa istim nazivom u savremenim armijama. Tako, naprimjer, brojno stanje bataljona NOV kretalo se obično od 150 do 300, brigada od 800 do 1.500, divizija od 2.500 do 3.500 i korpusa od 5.000 do 15.000 boraca.

3) Izenađenje je bio jedan od značajnih preduslova za uspjeh u napadu na naseljeno mjesto. Pošto su posjednuta naseljena mjesta većinom bila solidno pripremljena za odbranu, više nije bilo moguće postizati onakva izenađenja kakva su partizani ranije postizali. Tamo gdje se isuviše mnogo računalo na takvo izenađenje skoro je redovno dolazilo do neuspjeha.⁹⁾ Zato se sve više moralo računati na dugu i upornu borbu, na snagu i borbene kvalitete jedinica, pri čemu se većom umješnošću postizalo lakše savlađivanje otpora i uz manje žrtava. Postizanje izenađenja je bilo omogućeno zato što jedinice NOV načelno nijesu držale blokadu naseljenih mjesta niti neke krute frontove, tako da ih je bilo moguće upotrijebiti prema zamisli njihovih komandi na različitim pravcima, zbog čega je neprijatelj teško mogao pratiti njihove pokrete i pogađati namjere njihovih štabova. S druge strane, to je omogućavalo tajnost i brzinu u izvođenju koncentracije snaga za napad na određeno mjesto (pri čemu su lažni pokreti i demonstrativni napadi na sasvim drugom pravcu pretstavljali veoma korisne forme operativnog maskiranja), a time su stvarani uslovi i za postizanje operativnog izenađenja. Tako je pažnja neprijatelja usmjeravana na suprotnu stranu, a naše jedinice dobijale su prednost i u pogledu odnosa snaga i u vremenu.¹⁰⁾ Ali, ako bi neprijatelj otkrio naše namjere, izenađenje je izostajalo, a time i izgledi na uspjeh. (Tako je u pripremama napada na Banjaluku krajem decembra 1943 godine neprijatelj primao tačne podatke o koncentraciskim pokretima naših jedinica).

Taktičko izenađenje se najčešće postizalo noćnim napadom, jer se u takvom napadu moglo tajno podići neprijateljskoj odbrani i izvršiti silovit juriš na pravcima proboja, zatim paralisati jedinstvo odbrane i izbjeći ubitačno dejstvo neprijateljske vatre. Pored toga, naše jedinice su se mogle provlačiti kroz međuprostore odbrane na spoljnoj liniji da bi potom napadom na liniju neposredne odbrane postigle izenađenje ili da bi ubacivanjem dijela snaga u centar naseljenog mjesta razbile jedinstvo odbrane i dejstvovale iznutra.

4) Za napad na utvrđena naseljena mjesta bile su potrebne solidne pripreme. Prije svega, trebalo je prikupiti što tačnije podatke o broju, kvalitetu, naoružanju i rasporedu neprijateljskih jedinica, o štabovima i načinu komandovanja, o fortifikacionoj organizaciji i mogućnostima intervencije iz okolnih

⁹⁾ Tako, naprimjer, nije uspio prepad 10 korpusa na Križevce 13 septembra 1944 godine. Težilo se izenađenju i postizanju brzog uspjeha, s obzirom na blizinu jakih okolnih garnizona i mogućnost brze intervencije. Međutim, do izenađenja nije došlo (a time ni do uspjeha), jer je neprijateljska posada bila jaka, dobro utvrđena i spremna za odbijanje napada. Ovo se nešto kasnije ponovilo i u napadu na Koprivnicu.

¹⁰⁾ Neposredno pred napad na Bihać, 2/3 novembra 1942 godine, Vrhovni štab je izdao naređenje Glavnom štabu Hrvatske da razvije aktivnost u Istočnoj Baniji dejstvujući na glavne komunikacije, a Operativnom štabu za Bosansku Krajinu na sektoru između Ljubije i Bos. Krupe. Ovaj pritisak trajao je za čitavo vrijeme priprema napada. Neprijatelj je obratio pažnju na pomenute sektore i o napadu na Bihać doznao tek onda kada je ovaj otpočeo. Na taj način on nije bio u mogućnosti da pojača Bihaćki garnizon i da preduzme brzu i efikasnu intervenciju u toku napada. Veoma lijepe primjere za ovo nalazimo i u napadima na Voćin, Našice, Kolašin, Viroviticu i druga mjesta.

garnizona, tim prije što su napadi jedinica NOV otpočinjali noću i što je u noćnim napadima bilo neophodno precizno postavljanje zadataka. Prikupljanje ovih podataka vršeno je uglavnom preko obavještajne službe u samom naseljenom mjestu i organizacijom izviđanja pred sam napad. U tom izviđanju (koje je organizovao štab koji planira napad) obično su učestvovala i najniže starješine — vodnici, pa i desetari — što je bilo neophodno s obzirom na veliku samostalnost koju su u toku napada imali i najmanji djelovi. Tom prilikom jedinice su dobijale detaljne zadatke prema terenu, tim prije što se težilo da se postigne što veća brzina u izvođenju samog napada i što se nije raspolagalo brzim i sigurnim sredstvima veze. Ali, ako je napad, iz bilo kojih razloga, bio preduzet a da se prethodno nije raspolagalo sa dovoljno tačnih podataka o neprijatelju, obično je dolazilo do neuspjeha.¹¹⁾

Pri planiranju noćnih napada morale su se uzimati u obzir i atmosfere prilike (jer su i one znatno uticale na mogućnost tajnog podilaženja neprijateljskoj odbrani, na infiltraciju kroz njene međuprostore, itd.) i vršiti pravilan proračun vremena. Bez toga se nije moglo postići iznenađenje ili bi dolazilo do nejednovremenog napada i do odstupanja od postavljene zamisli za njegovo izvođenje, što je moglo dovesti i do neuspjeha ili do uspjeha po cijenu većih žrtava.¹²⁾

U okviru priprema za napad na naseljena mjesta vršena je i koncentracija naših jedinica. U tom cilju trebalo je organizovati brze, tajne, a često i veoma duge i napore marševe (koji su ponekad dostizali i po 100, pa i više kilometara¹³⁾), zatim riješiti pitanje snabdijevanja, odmora i smještaja jedinica za vrijeme marša. Borci su neposredno pred napad detaljno upoznavani sa zadatkom svojih jedinica, zatim sa načinom dejstva i idejom manevra, a težilo se da svaki od njih za vrijeme dana izvidi i teren kuda će nastupati i da se upozna sa organizacijom odbrane. Uoči samog napada formirane su jurišne ili bombaške grupe i detaljno upoznavane sa zadatkom. Osim toga, redovno su održavani sastanci partiskih i SKOJ-evskih organizacija i konferencije sa čitavim jedinicama. Komunisti su upoznavani sa zadacima u toku napada, a svi borci sa političkim značajem napada i uspjeha koji njime treba postići.

---

¹¹⁾ Prilikom napada na Bugojno, 17 jula 1942 godine, Štab 2 proletherske brigade nije raspolagao podacima o snazi neprijatelja i organizaciji odbrane, pa je i svojim bataljonima dao nerealne zadatke; za napad na Koprivnicu, 13/14 oktobra 1944 godine, izdato je naredenje po karti, a nije bilo tačnih podataka ni o snazi neprijatelja ni o organizaciji odbrane; slično je bilo i u napadima na Krašić, Kures, itd.

¹²⁾ U prvom napadu na Konjic, 19/20 februara 1943 godine, u Četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi bataljoni 5 crnogorske brigade (koja je pozvana da učestvuje u napadu sa lijeve obale Neretve) stigli su u momentu kada su se bataljoni 1 proletherske brigade već povlačili iz grada, zato što su bili isuviše daleko da bi mogli stići na vrijeme.

¹³⁾ Prilikom dovođenja hrvatskih i krajiških brigada na koncentracijsku prostoriju za napad na Bihać. 1 novembra 1942 godine, 3 krajiška brigada prešla je od Ključa do Zavalja oko 130 km, a 2 lička brigada od Gornje Perjasice do Prijeboja oko 100 km, itd. Izrazito duge marševe izvele su naše jedinice i prilikom napada na Banjaluku, Viroviticu, Voćin, Kolašin i dr.

Od dokumentacije je uglavnom izdavana samo zapovijest za napad. Za pisanje zapovijesti nije postojao neki ustaljeni obrazac.¹⁴⁾ Pri tome treba naročito istaći da su one bile potpuno saobražavane konkretnim uslovima, što ukazuje na to da su se štabovi potpuno unosili u stvarnu situaciju i nastojali da za određeni napad izaberu ideju manevra i oblike dejstava koji će najbolje odgovarati, zbog čega je zaista teško naići na primjere šablonizma i primjene istih postupaka na dvije različite situacije. Duhovitost i originalnost odlika je svih naših zapovijesti. Pored toga, karakteristično je da su u njima zadaci jedinica detaljno razrađivani, često i za drugostepeno potčinjene, pa i niže jedinice. Zbog toga bi se mogao steći pogrešan utisak o krutoj centralizaciji u komandovanju i veoma skućenoj samostalnosti potčinjenih. Detaljisanje zadataka vršeno je, prije svega, zbog veoma oskudnih sredstava veze i težnje za što bržim izvođenjem napada. Prirodno je da je sve to, pogotovo u noćnom napadu, otežavalo ili skoro onemogućavalo ispoljavanje uticaja, naročito viših štabova (divizije, korpusa). A kada bi napad otpočeo, niže jedinice su se u najvećem stepenu osamostaljivale, tako da su i njihove komande i štabovi (četa i bataljona), koji su se nalazili neposredno sa jedinicama, dolazili do punog izražaja. Zbog toga su se i rukovodioci iz viših štabova pred sam napad često raspoređivali po nižim jedinicama da bi na taj način obezbijedili svoje neposredno učešće u rukovođenju. Najzad, detaljisanje rada i zadataka svake jedinice u izvođenju napada bilo je neophodno da bi se time što bolje objedinilo njihovo dejstvo i po mjestu i po vremenu (jer je uspjeh jedne jedinice redovno uslovljavao uspjeh neke druge) i da bi osamostaljene komande i štabovi imali jasnu orijentaciju.

5) Pravilno grupisanje snaga i izbor pravca glavnog udara takođe su imali odlučujući uticaj na uspjeh napada. Blagodareći koncentričnim napadima, naše jedinice su uspjevale da brzo pocijepaju cjelovitost odbrane i da poslije uklinjavanja izvjesnih snaga u dubinu naseljenog mjesta šire svoje klinove, dejstvujući na bokove i pozadinu utvrđenih odbranbenih linija na ivici naseljenog mjesta i na otporne tačke u njegovoj unutrašnjosti. Za ovakav napad birani su topografski i taktički pogodni pravci, obično oni koji su izvodili ka glavnim tačkama otpora. Zavisno od veličine naseljenog mjesta i topografskog stvora zemljišta moglo je biti nekoliko napadnih pravaca (3—7), stim što je napad najčešće izvođen sa svih strana. Ako bi se napadalo sa tri strane (što je bio rjedji slučaj), onda bi se na četvrtoj strani zadržao dio snaga sa ciljem da u tajnosti sačeka neprijatelja koji bi pokušao da se probije na tom pravcu.¹⁵⁾

¹⁴⁾ Otud ni redosled izlaganja ni terminologija u njima nijesu bili jednoobrazni. Negdje su pojedine jedinice nazivane kolonom ili napadnom kolonom, negdje klinom, grupom ili prosto svojim nazivom, a grupe za likvidaciju bunkera bombaškim, jurišnim, udarnim grupama itd.

¹⁵⁾ Ovako se postupalo onda kada se raspolagalo podacima o tome da će neprijatelj pokušati proboj na određenom pravcu ili kada se željelo da se neprijatelj odvoji od fortifikacijskih objekata i da se tuče na otvorenom polju, kao u napadu na Voćin 4/5 januara 1943 godine i na Krašić 1 i 2 januara 1943 godine.

Koncentričnim napadom sa svih strana, primoravale su naše jedinice neprijatelja da istovremeno angažuje svoje snage, ne dajući mu priliku da izvede manevar onim djelovima na koje ne bi usljedio napad.

Jedan od pravaca, koji je kao najpogodniji izvodio na težište odbrane, obično je biran za izvođenje glavnog udara, čiji je značaj izražavan grupisanjem jačih snaga. Dok su napadi u periodu pokretanja ustanka i djelovanja partizanskih odreda često nevješto izvođeni, u vidu frontalnog juriša sa svih strana, bez izraženog glavnog udara, dubljeg borbenog poretka, itd., dotle se u dejstvima regularnih jedinica NOV uglavnom svuda jasno izražavala ideja manevra i pravilno grupisanje snaga, iako je i u tom pogledu bilo nedostataka u prvim napadima brigada.¹⁶⁾ Kasnije smo, u drugoj polovini 1943 i u toku 1944 godine, imali znatno manje neuspjelih napada iako je neprijateljska odbrana bila sve solidnija.

Pravac glavnog udara izražavan je većim brojem i kvalitetom snaga koje su vršile »glavni udar« (»glavna kolona«, »glavni klin«), ali veoma često i onim djelovima koji su određivani da se infiltriraju kroz liniju spoljne odbrane ili u centar naseljenog mjesta, jer su i oni izvršenjem svojih zadataka dosta često bitno doprinosili uspjehu opšteg napada.

Karakteristično je da se pri grupisanju snaga ispoljavala tendencija za sve većom dubinom borbenog poretka. Dok su se više jedinice (korpus, ako je čitav napadao, ili divizija, ako je samostalno vršila napad) raspoređivale u liniju sa manjim rezervama, dotle su niže jedinice obično određivale jaču rezervu i sve češće se postrojavale u dva, pa i u tri ešelona.¹⁷⁾ Artiljerija i minobacači (ukoliko ih je bilo) upotrebljavani su ili za art. pripremu (u kom su slučaju dejstvovali pod jedinstvenom komandom da bi se kasnije pridali jedinicama) ili su odmah pridavani jedinicama za neposredno praćenje pješadije.

Najsloženiji borbeni poredak (bataljona ili brigade) načelno je ovako izgledao: na čelu su nastupale jedna ili više jurišnih, odnosno bombaških grupa, za njima jedinice prvog borbenog reda (da bi iskoristile dejstvo ovih grupa i uklinile se u naseljeno mjesto), a pozadi ovih jedinice drugog i trećeg borbenog reda (koje su imale zadatak da prošire proboj u centar naseljenog mjesta, odakle se dejstvo obično razvijalo ka periferiji). Artiljerijska oruđa — ako ih je bilo — išla su ili sa jedinicama prvog ili drugog borbenog reda ili su im naknadno pridavana, dok su teški mitraljezi, a najčešće i minobacači, odmah pridavani pješadiskim četama.

¹⁶⁾ Takvih nedostataka je bilo u ono vrijeme kada je neprijatelj pristupio organizaciji solidnije odbrane naseljenih mjesta i kada naše jedinice još uvijek nijesu imale dovoljno iskustava. Zbog toga se mogu objasniti naši neuspješni napadi na Udbinu, Vrgin Most, Kupres, Bugojno, Glinu, Bos. Novi, Sanski Most, itd. u toku 1942 godine.

¹⁷⁾ Tako je u napadu na Banjaluku 31 decembra 1943 / 1 januara 1944 godine korpus napadao u liniji i bez rezerve, divizije su napadale u liniji sa rezervom do bataljona, a 3 krajiška brigada je napadala u dvije kolone od kojih je jedna bila u dva, a druga u tri ešelona. U napadu na Travnik, oktobra 1944 godine, korpus je napadao u liniji sa dva bataljona u rezervi, a brigada u dva ili tri ešelona, itd.

Izvođenje napada

U napadima jedinica NOV na naseljena mjesta nije bilo **artiljerijske pripreme** u pravom smislu, jer se nije raspolagalo toliko velikim brojem artiljerijskih oruđa koji bi omogućavao izvršenje svih zadataka takve pripreme. Tako je, naprimjer, u ranije pomenutom napadu na Banjaluku upotrijebljeno svega 11 oruđa, različitog kalibra i namjene, što je vjerovatno bio najveći broj oruđa koji je upotrijebljen pri napadu na naseljena mjesta. Pored toga, i municije je skoro uvijek bilo veoma malo, tako da je u nekim zapovijestima za napad njena potrošnja ograničavana na 2, 5 ili 10 granata u toku »pripreme«, ako je ova planirana. Istina, ima primjera u kojima je jurišu pješadije prethodilo dejstvo artiljerije (Banjaluka, V. Kladuša, Voćin, Tuzla i dr.), samo nema primjera u kojima je artiljerija imala zadatak da neutrališe živu silu i vatrena sredstva u rovovima, da poruši bunkere na linijama odbrane na koje je pretstojao juriš pješadije, da neutrališe neprijateljsku artiljeriju, itd. U takvim slučajevima artiljerija je dejstvovala po unutrašnjosti naseljenih mjesta, naročito na pojedine utvrđene zgrade i druge otporne tačke sa ciljem da se izazove pometnja, dezorganizacija i panika, da se neprijatelju skrene pažnja sa pravaca odakle nastupaju naše glavne snage i da se dobije u vremenu.

Napad je najčešće otpočinjao opštim jurišem svih jedinica sa ciljem da se što prije uklina u naseljeno mjesto i stvore povoljne uslove za razvoj borbe u dubini. Zbog nedostatka borbenih sredstava i rodova za podršku pješadije i jake neprijateljske odbrane juriš se skoro uvijek izvodio u toku noći da bi se izbjeglo dejstvo neprijateljske avijacije, artiljerije, tenkova i smanjila efikasnost vatre pješadiskog naoružanja. Pored toga, noć je omogućavala tajno dovođenje naših jedinica na najbliža otstojanja, odakle su za najkraće vrijeme mogle uskočiti u neprijateljske rovove i bunkere. Pri tome su **jurišne ili bombaške grupe** svojim dejstvom obezbjeđivale uspjeh noćnog juriša. One su izvršavale niz zadataka koje bi u normalnim uslovima vršili ostali rodovi — u prvom redu artiljerija i inženjerija. Ove su grupe redovno formirane od hrabrih i iskusnijih boraca naoružanih bombama, lakim automatskim oružjem, flašama sa benzinom ili drugim zapaljivim sredstvima, makazama za sječenje bodljikave žice, itd., i to u okviru onih nižih jedinica koje su nastupale u prvom borbenom redu i imale zadatak da jurišem otvore breše kroz neprijateljsku liniju odbrane. Grupe su imale zadatak da stvaraju prolaze kroz prepreke i likvidiraju dio rovova i bunkera na odbranbenoj liniji ili da ih bar vežu, stvarajući na taj način povoljne uslove za izvođenje juriša. One su se kretale na bliskom otstojanju ispred svojih jedinica i puzanjem približavale objektu napada, zbog čega su se borci redovno izuvali i rasterećivali od svega što je nepotrebno ili bi moglo da izazove zvuk, da bi iz neposredne blizine mogli baciti bombe ili zapaljiva sredstva u rov ili bunker i onemogućili svaki otpor neprijatelja. Na prasak prvih bombi otpočinjao je silovit juriš. O tome kako su i kakve su forme i ratna lukavstva primjenjivale ove grupe moglo bi se

mного govoriti.¹⁸⁾ Da bi se što prije prešla zona zaprečne vatre i omogućilo jedinici koja je vršila juriš da iskoristi dejstvo bombaške grupe (koja joj je otvarala prolaze) jurišno otstojanje je bilo znatno manje nego obično. Na taj način su se borci za nekoliko trenutaka nalazili u rovovima, bunkerima i prvim zgradama naselja, odakle su mogli brzo da razviju svoje dejstvo ne samo u njegovu dubinu, već i na bokove i pozadinu nelikvidiranog dijela odbranbene linije na kojoj su jurišem stvorili brešu.

Ako juriš nije bio jednovremeno izvršen na svim pravcima ili se nije razvijao prema postavljenom planu, moglo je doći i do neuspjeha.¹⁹⁾ Zbog toga su se pripreme za juriš morale temeljno izvoditi. A mnogobrojni uspješno i planski izvedeni juriši svjedoče o vanrednom iskustvu koje su naše jedinice stekle u tom pogledu i o spremnosti njihovih štabova.

Juriš je morao biti silovit i odlučan, jer je odlučnost bila jedan od uslova uspjeha uz najmanje žrtve. Svako kolebanje i neodlučnost u momentu prvog kontakta sa neprijateljem — od praska prve bombe — moglo je da dovede do neuspjeha i nepotrebnih gubitaka.²⁰⁾ Odlučnost je zaista bila opšta osobina boraca i starješina naših jedinica i osnova taktičke vještine jedinica NOV, jer je u neposrednim, bliskim sudarima koji karakterišu naš rat u cjelini, imala odlučujuću ulogu. Izvori odlučnosti bili su u visokim moralno-političkim kvaliteta naših boraca.

Ni poslije proboja odbranbene linije juriš naših jedinica nije zamirao, već je i dalje nastavljan, stim što su nelikvidirani objekti blokirani manjim

¹⁸⁾ Prilikom napada na Kupres, avgusta 1942 godine, borci 2 proleterske brigade su prevarili ustaše koji su se branili iz bunkera na Kupreškim Vratima na taj način što je dio boraca iz streljačkog stroja sa njima razgovarao i otvorao poneki mitraljeski rafal dok su se bombaši prikradali bunkerima da bi ih zatim zasuli bombama i obezbijedili zauzimanje M. i V. Vrata. U napadu na Travnik, oktobra 1944 godine, bombaši 4 bataljona 7 krajiške brigade provukli su se kroz međuprostore i neočekivanim napadom s leđa likvidirali 3 bunkera i time otvorili put svome bataljonu. Bombaške grupe likvidirale su bunkere s leđa i u napadu na Jajce, septembra 1942 godine; bombaši 3 bataljona 1 proleterske brigade su prilikom napada na Livno, jula 1942 godine, zauzeli manastir Goricu — jaku otpornu tačku na spoljnoj liniji odbrane — na taj način što su se pomoću jedne grede popeli na prvi sprat odakle su bombama prisilili posadu na predaju, itd.

¹⁹⁾ U drugom napadu na Voćin, 8 maja 1943 godine, juriš nije izvršen po postavljenom planu. 1 bataljon 16 brigade, pošto je u podilaženju bio otkriven i izložen ubitačnom dejstvu neprijateljske vatre na brisanom prostoru, pošao je ranije na juriš i zauzeo dio odbranbene linije, ali se neprijatelj brzo pribrao i, iskoristivši zatišje na ostalim pravcima ubacio u protivnapad rezervu i povratio izgubljeni položaj. Na sličan način odbio je usamljeni juriš bataljona 17 brigade, koji je uslijedio sat kasnije. Poslije neuspjelog juriša napad je bio odložen za iduću noć. Slično se dogodilo u napadu na Tušilović, oktobra 1942 godine, i na Tuzlu, u septembru 1943 godine, zbog čega je u oba slučaja došlo do izmjene u planu napada i ponovnih juriša, itd.

²⁰⁾ Takav slučaj dogodio se sa 1 bataljonom 13 hrvatske brigade prilikom napada na Krašić u januaru 1943 godine. Kad je neprijatelj otkrio njegovo podilaženje i otvorio vatru, bataljon nije pošao odmah na juriš već je plegao na 50 metara ispred neprijateljske odbranbene linije i tako trpio veće gubitke nego što bi ih imao da je energično krenuo na juriš. Ali ovakvih primjera neodlučnosti bilo je veoma malo u našem ratu.

snagama. Težnja za postizanjem što veće brzine nalagala je da se odmah po probodu utvrđene linije uvode jedinice drugog borbenog reda koje su brzim prodorom u dubinu razarale cjelovitost njegovog odbranbenog sistema da bi potom prešle na likvidaciju pojedinih izolovanih žarišta otpora. Time se obično završavao juriš u napadu na veća i solidnije utvrđena i branjena naseljena mjesta. Manja naseljena mjesta, čija se odbrana sastojala iz jedne odbranbene linije i nekoliko utvrđenih boljih zgrada (obično u njegovom centru), ponekad su osvajana u jednom naletu — u jurišu.

Širokom primjenom infiltracije u napadu na naseljena mjesta naše jedinice su ublažavale nedostatak artiljerije, avijacije i ostalih rodova. Infiltracije su vršene sa ciljem da se postigne iznenađenje i brzina u napadu i da se što brže izazove dezorganizacija neprijatelja. Pri tome su jedinice dobijale razne zadatke: da zauzmu vatrene položaje artiljerije, da unište štabove i veze, da likvidiraju neku značajnu otpornu tačku i da je održe do dolaska glavnih snaga, itd. Zbog takvog značaja infiltracije i njenih posljedica jasno se ispoljavala tendencija da se u njima angažuju i jače snage — bataljoni, pa i grupe bataljona. S druge strane, složenost takvog zadatka zahtijevala je izvođenje solidnih priprema i dobro poznavanje i terena i njegovih pogodnosti, zatim sistema odbrane i njegovih slabih strana, rasporeda neprijateljskih snaga, otpornih tačaka, mjesta štabova, vatrenih položaja artiljerije, itd., kako bi se izabrao odgovarajući objekat i najefikasniji način dejstva. Pri tome je trebalo ne samo solidno pripremiti određenu jedinicu i do detalja je upoznati sa zadatkom, već je i snabdjeti dovoljnom količinom municije, lakog automatskog oružja, bombi, zapaljivog materijala, itd. Sastav takvih jedinica morao se odlikovati velikom odvažnošću, umješnošću i dovitljivošću. Te su se jedinice provlačile kroz neposjednute međuprostore na vanjskoj liniji istaknutih uporišta sa ciljem da u početku opšteg napada napadnu liniju neposredne odbrane naseljenog mjesta,²¹⁾ jer je ovakva kombinacija njihovog dejstva pružala više uslova za postizanje uspjeha u kraćem vremenu i sa manje žrtava. Ovo tim prije što bi pri samom frontalnom napadu na liniju spoljnih uporišta (tj. bez sadejstva sa infiltriranim jedinicama) neprijateljske glavne snage iz unutrašnjosti naseljenog mjesta (koje nijesu odmah u početku bile angažovane) imale mnogo veću slobodu za

²¹⁾ U napadu na Banjaluku 31 decembra 1943 / 1 januara 1944 godine 13 krajiška i 3 proleterska brigada su dobile zadatak da prođu između vanjskih uporišta i da u momentu opšteg napada otpočinu dejstvo neposredno na grad, dok su ostale brigade imale da likvidiraju vanjska uporišta pa tek onda da prenesu dejstvo na grad. Sličan zadatak dobila su dva bataljona prilikom napada 1 krajiške brigade na Ključ, u julu 1942 godine, zatim 1 bataljon 1 krajiške brigade u napadu na Bihac novembra 1942 godine, itd.

manevrovanje i izvođenje protivnapada u onim pravcima na kojima bi naše jedinice ispoljavale najviše uspjeha.²²⁾

Ubacivanje dijela snaga neposredno u naseljeno mjesto bio je složeniji oblik infiltracije. Uspješno izvedena infiltracija ovakve vrste, koja je imala da otpočne u početku opšteg napada, skoro je redovno obezbjeđivala postizanje uspjeha, jer je infiltrirana jedinica unosila dezorganizaciju, pometnju i paniku kod neprijatelja i stvarala uslove za brzo prodiranje glavnih snaga kroz linije odbrane. Ovakvu formu infiltracije osobito su široko i uspješno primjenjivale krajiške i proletherske brigade u toku 1942 godine, čije se iskustvo prenosilo i na ostale naše jedinice.²³⁾

Borba u dubini naseljenog mjesta obično se sastojala iz niza samostalnih borbi oko pojedinih izolovanih otpornih tačaka na liniji unutarnje odbrane ili oko »citadela«. Sama borba se razvijala većom brzinom, jer nije bila potrebna obimnija pregrupacija snaga, promjena artiljerijskih položaja, priprema za uvođenje drugih ešelona, dejstvo tenkova i avijacije, itd. Osim toga, naše jedinice su težile da još u toku noći maksimalno iskoriste uspjeh juriša, jer je neprijatelj u toku dana mogao upotrijebiti avijaciju i snage iz obližnjih garnizona. Našim, tehnički slabo opremljenim jedinicama bilo je najteže napadati pojedine otporne tačke (bunkere, utvrđene zgrade i sl.), jer ih je neprijatelj branio svim vrstama oružja i po unaprijed izrađenom planu vatre, itd. Zato su one taj nedostatak morale nadoknađivati vještinom, duhovitošću i ratnim lukavstvom, izgrađujući pritom svoj metod i svoje postupke.

Napadu na otpornu tačku obično je prethodilo njeno izolovanje i blokiranje. Ulogu artiljerije (ako je nije bilo) primale su na sebe jurišne, odnosno

²²⁾ Takav karakter imao je prvi napad na Kupres avgusta 1942 godine. Tu su sve angažovane jedinice upotrijebljene najprije za obaranje linije spoljnih uporišta, koja su bila široko razbacana oko grada (Mali Stožer, Velika Vrata, Mala Plazenica, Mala Vrata, Čardačica, Pogana Glavica, kao topografski najjače tačke niza utvrđenih sela: Otinovci, Goravci, Begovo Selo, Alajbegov Odžak i Zloseto), da bi potom prešle u napad na samo mjesto. Tako se moglo desiti da su djelovi 2 proletherske brigade — koji su brzo zauzeli Čardačicu i uklinili se u grad — protivnapadom jakih snaga bili izbačeni, pošto su ostale jedinice dijelom još vodile borbu na uporištima spoljne odbrane a dijelom bile zaustavljene snažnom vatrom iz rovova i utvrđenja na liniji neposredne odbrane Kupresa, u kojima je neprijatelj potpuno spreman čekao. Ovdje je, kao što se vidi, otpalo i taktičko iznenađenje u odnosu na glavne snage odbrane.

²³⁾ Tako se neprimjetno provukao 1 bataljon 2 krajiške brigade u napadu na Bihać, novembra 1942 godine između vanjskih uporišta Vinca i Alibegovića i zauzeo most u gradu na Uni, odakle je odmah, u početku opšteg napada, napao na uporišta u samom gradu, stvorio pometnju kod neprijatelja i obezbijedio brzo prodiranje ostalih snaga i likvidaciju neprijateljskih uporišta na desnoj obali Une.

Prilikom napada na Tuzlu, septembra 1943 godine, dva bataljona iste brigade ubacila su se u centar grada dok su ostale snage napadale na spoljnu liniju i liniju neposredne odbrane grada. Uspješna infiltracija izvršena je i u napadu na Prijedor, maja 1942, i u ponovljenom napadu na Kupres, avgusta iste godine, u koji se bez borbe ubacila 1 četa 1 bataljona 1 krajiške brigade i likvidirala artiljeriju. Ali kako su u tom momentu borbe vođene uglavnom još na spoljnim uporištima, a manji djelovi prilazili gradu ili tek upadali u prve kuće, ova se četa morala izvući zbog snažnog pritiska neprijatelja.

bombaške grupe, koje su se većinom noću tajno privlačile na najbliže ostojanje odakle su brzo i energično prelazile u dejstvo (bombama, benzinskim flašama, zapaljenim krpama natopljenim benzinom, eksplozivom, itd.). U tom momentu je prelazila u juriš čitava jedinica i, koristeći zabunu kod neprijatelja, upadala u unutrašnjost otporne tačke dejstvujući bombama i hladnim oružjem. Ako je prostor oko otporne tačke bio brisan i osvjtljen, ili ako je napad vršen po danu, onda se privlačenje jurišne grupe vršilo pod vatrenom zaštitom jedinice. Ako su jedinice raspolagale artiljerijom, onda je postupak bio mnogo jednostavniji, jer su jedan ili dva topa sa malim brojem granata često bili dovoljni da se postigne uspjeh i sa manje žrtava. Takve uspjehe postizali smo već u 1942 godini, a naročito u toku 1943 i 1944 godine kada su naše jedinice zarobljavale sve više raznih art. oruđa i municije. Pri likvidaciji otpornih tačaka oruđa su često dovlačena i na nekoliko desetina metara od cilja, jer je zbog malog broja tih oruđa i municije bilo nerentabilno dejstvo sa zaklonjenih vatreneh položaja (a za to često nije bilo ni nišanskih sprava). Poslije nekoliko pogodaka u cilj jedinica sa blokade prelazila je u juriš, ukoliko se neprijatelj ne bi predao.²⁴⁾

Pošto je neprijatelj u najvećem broju slučajeva preduzimao protivnapade na naše jedinice, prirodno je što se težilo da se odlučujući rezultati postignu još u toku prve noći da bi se na taj način najefikasnije izbjegli i ti njegovi protivnapadi i nove žrtve u toku daljeg napada. Međutim, ta težnja nije bila u skladu sa sve snažnijom neprijateljskom odbranom i slabom vatreonom moći naših jedinica, tako da se napad skoro uvijek produžavao i u sljedećem danu, čime je i neprijatelj dolazio u povoljniju situaciju. Prije svega, naše jedinice su osvanjivale razvučene oko pojedinih otpornih tačaka, razdrobljene i slabo povezane, a pri napadu na veća naseljena mjesta one vrlo često nijesu uspjevale ni da spoje klinove, a ponegdje čak ni da se ukline, što je otežavalo ne samo komandovanje, već i manevrovanje snagama. S druge strane, neprijatelj je imao više mogućnosti za manevar snagama, jer ih je mogao lakše skidati i unutrašnjim pravcima brže upućivati ka ugroženim mjestima. On je imao i preimućstvo u artiljeriji, tenkovima i avijaciji, a mogao je očekivati pomoć iz susjednih garnizona. Osim toga, naše jedinice nijesu imale dovoljno iskustava u odbrani — osobito u naseljenom mjestu. Drugim riječima, u svanuće je obično nastupala ozbiljna kriza napada. Neprijatelj je u većoj ili manjoj mjeri koristio taj momenat, zavisno od kvaliteta svojih jedinica, iskustva i umješnosti starješina. Dok je u toku 1942 godine većinom ostajao pasivan (osobito domobranske jedinice u borbama za Voćin, Garešnicu, Tušilović,

²⁴⁾ Na taj način likvidirane su posljednje otporne tačke u Prozoru, Livnu, Vel. Kladaš, Travniku, Jablanici, Kloštaru, Bihaću, itd. Interesantno je, naprimjer, da su se Njemci i ustaše za vrijeme napada na Livno, jula 1942 godine, održali u utvrđenoj kući Mitrovića dugo poslije pada svih ostalih uporišta i da je njihov otpor slomljen tek pošto je iz Glamoča dovučen jedan brdski top. U toku napada na naseljena mjesta često se manevrisalo sa jednim ili dva topa, koji su prebacivani od jedne do druge jedinice da bi im se pomoglo u likvidaciji pojedinih otpornih tačaka. Velika kasarna u Travniku, u koju se sklonio sav ostatak jakog ustaškog garnizona i odakle se branio ne samo pješadiskim naoružanjem već i artiljerijom, zauzeta je dejstvom haubica koje su bile privučene na ostojanje od oko 30 metara.

itd., kao i jedinice slabije borbene vrijednosti), dotle je u toku 1943 i 1944 godine — ukoliko u toku noći nije bio razbijen — skoro redovno vodio aktivnu odbranu i većinom u svanuće prelazio u protivnapad,²⁵⁾ prvenstveno na one naše snage koje su postigle najviše uspjeha i najozbiljnije ugrozile opstanak garnizona. Ovi protivnapadi — koji su obično izvođeni uz podršku svih rodova i, najčešće, sa krajnjom upornošću — mogli su postići uspjeh u onim slučajevima kada neprijateljska odbrana nije bila dovoljno dezorganizovana i kada je neprijatelj, bez obzira na žrtve, napadao jačim snagama pod jedinstvenom komandom.²⁶⁾ Neprijatelj je protivnapadom češće postizao djelimične uspjehe koji su se ogledali u preotimanju nekih značajnijih položaja ili uporišta i odbacivanju neke naše jedinice često i izvan grada.²⁷⁾

Ako bi neprijateljska odbrana bila ozbiljno poljuljana u toku noći, onda su naše jedinice produžavale napad odmah ujutru, naročito onda kada su raspolagale i artiljeriskim oruđima za uništavanje preostalih otpornih tačaka i kada bi uspjele da odbiju neprijateljski protivnapad.²⁸⁾ Ako bi neprijatelj uspio da održi dio grada i sačuva kompaktne snage, naročito u većim naseljenim mjestima, borba se produžavala i iduće noći. U takvim uslovima naše jedinice su težile da u toku dana održe postignuti uspjeh ili da ga prošire na nekim pravcima. One su, pored toga, u toku dana vršile pregrupisanje i pripremale se za produženje napada slijedeće noći. Tako je bilo u napadu na Banjaluku u januaru 1944, na Travnik u oktobru 1944, na Tuzlu u septembru 1943, a dje-

²⁵⁾ U analizi našeg napada na Banjaluku Zapovjedništvo II zbornog područja posebno ističe nužnost aktivnosti u odbrani i korisnost protivnapada rezervama. Iz izvještaja Zapovjedništva »Središnje dočasničke škole« o napadu naših jedinica na Viroviticu početkom oktobra 1944 godine vidi se da je odbrana raspolagala pokretnim rezervama kojima je u nekoliko navrata u toku 4 oktobra efikasno intervenisala na ugroženim pravcima, a kada su one bile utrošene, za taj zadatak su korišćene snage sa manje ugroženih položaja.

²⁶⁾ Takav uspjeh neprijatelj je postigao prilikom naših napada na Bugojno i Kupres, zbog toga što je bio brojno jači i odlučno riješen da se bori i što naše jedinice u toku noći nijesu uspjele ozbiljno da ugroze odbranu grada. Sličan uspjeh postigao je neprijatelj protivnapadom na uklinjene dijelove 3 i 4 brigade prilikom napada na Koprivnicu oktobra 1944 godine. Iako su djelovi 16 vojvođanske divizije pri napadu na Kladanj 3/4 maja 1944 godine snažnim jurišem likvidirali skoro sva uporišta, oni su bili izbačeni iz grada snažnim protivnapadom legionara, koji su se poslije povlačenja prikupili na Jaračkom Brdu.

²⁷⁾ Prilikom napada na Jajce u septembru 1942 godine neprijatelj je u svitanje izvršio protivnapad na snage 1 i 2 krajiške brigade, koje su preko Carevog Polja uspjele da se u toku noći uklone u grad, i potisnuo ih van grada, tako da su zadržale samo nekoliko zgrada na periferiji. Ujutru 1 januara 1944 godine neprijatelj je protivnapadom uspio da iz Banjaluke potisne 6 i 13 krajišku brigadu, dok su snage 3 krajiške proletherske brigade uspjele da odbiju protivnapad i da se u toku cijelog dana zadrže na dostignutim linijama. Slične uspjehe postigao je neprijatelj protivnapadom u Tuzli, Travniku, Čazmi, itd.

²⁸⁾ Naše jedinice uspjele su da u toku prvog dana likvidiraju neprijateljski otpor prilikom napada na Jajce u septembru 1942 godine, na Viroviticu u septembru 1943 godine, na Krašić u januaru 1943, na Ključ u julu 1942, na Ludbreg u oktobru 1943 godine, itd.

limično i na Bihać novembra 1942 godine, pri čemu su naše jedinice samo na nekim pravcima produžile napad u toku dana.

Ako u napadu prve noći ne bi postigle značajnije uspjehe ili ako bi neprijatelj protivnapadima u toku dana uspio da dio ili sve naše snage potisne iz naseljenog mjesta, onda je često dolazilo i do izmjene plana napada za iduću noć, tako da je u toku dana vršeno zamašnije pregrupisanje snaga. Tako su naše jedinice u napadu na Travnik, poslije izmjena u planu napada, tek iduće noći postigle odlučujuće rezultate. Ovo pokazuje da su borbe oko naseljenih mjesta bile duge i uporne. Ako se uzme srednje trajanje napada na 23 veća naseljena mjesta, ispada da je napad prosječno trajao 37 časova, pri čemu je najkraći uspješni napad trajao 5, a najduži 150 časova. To znači da to više nijesu bili brzi i kratkotrajni prepadi i da se u njima više nije moglo računati samo na iznenađenje već sve više na snagu, na borbene kvalitete, na umješnost u rukovođenju, na primjenu određenih i odgovarajućih formi i metoda dejstava. Bilo je neophodno da se u toku napada preduzmu mjere za sprečavanje pokušaja proboja neprijateljskih snaga iz napadnutog mjesta, jer cilj njihovog napada nije bio samo da oslobode to mjesto, već i da unište neprijatelja. U partizanskom, teritorijalnom ratu nijesmo mogli mijenjati odnos snaga u našu korist prostim potiskivanjem neprijatelja sa jednog položaja na drugi, iz jednog mjesta u drugo, jer bi se neprijateljske jedinice koje bismo potisnuli a ne i uništili ponovo pojavile pred nama. Osim toga, uništenje neprijatelja bio je jedini put da dođemo do većih količina oružja i municije. Zato je često oštro kritikovan rad jedinica koje su — istina, u rijetkim slučajevima — dozvolile da se neprijatelj povuče ili probije. Proboj bi uspijevao obično onda kada bi ga neprijateljska posada, poslije pada spoljne linije odbrane, predzoru preduzela još u toku noći. Ali, ako bi neprijatelj ispoljavao krajnju upornost u odbrani, on bi se redovno odlučivao za proboj tek onda kada bi mu položaj postao bezizlazan. U tome je rijetko uspijevao (jer su naše jedinice, pored ostaloga, postavljale i zasjede na velikoj dubini) ili samo djelimično — obično u manjim grupama i u toku noći.²⁹⁾

Da bi se obezbijedile od intervencije iz susjednih naseljenih mjesta, naše jedinice su često vodile veoma duge i uporne borbe. Iako su ponekad vršile pritisak ili demonstrativno napadale na okolna naseljena mjesta, ipak su taj zadatak najčešće rješavale odbranom pogodnih linija. Te linije su načelno birane što bliže mjestu iz koga se očekivala intervencija da bi jedinicama ostalo što više prostora za izvođenje dinamične i aktivne odbrane. Pri tome je trebalo zatvoriti po 3, 4 pa i više pravaca, što je zavisilo od toga kako je naseljeno mjesto bilo povezano sa okolnim neprijateljskim garnizonima i od broja

²⁹⁾ Pošto su prilikom napada na Voćin, maja 1943 godine, poslije 30 časova uporne borbe, drugog dana ujutru zauzete sve glavne tačke otpora, ostatak neprijateljske posade odlučio se na proboj. Napadajući svim snagama na jednom pravcu, neprijatelj je uspio da se probije kroz naše jedinice u samom mjestu, ali ga je u toku povlačenja prema V. Kopovcu jedan naš bataljon (koji je bio u rezervi) razbio u tri grupe. Jedna od ovih grupa probila se u Podravsku Slatinu, drugu su zarobili naši goneći djelovi sjeverozapadno od V. Popovca, dok je treća grupa, probijajući se prema Humu (odakle je jedna neprijateljska kolona pokušavala da pomogne posadi Voćina), poslije duže borbe, uglavnom uništena od strane naših jedinica.

komunikacija sa kojih se mogla očekivati intervencija.³⁰⁾ Pri tome je bilo važno da se pravilno procijeni mogućnost neprijatelja, njegova snaga u okolini garnizona i ugroženost pojedinih pravaca da bi se raspoložive snage pravilno rasporedile, jer je u protivnom dolazilo do njihove neracionalne upotrebe.³¹⁾ Prirodno je da se morala očekivati snažnija i upornija intervencija neprijatelja ukoliko je naseljeno mjesto bilo od većeg značaja.³²⁾ S druge strane, dešavalo se i to da su za obezbjeđenje napada, usljed slabe procjene, određivane nedovoljne snage, tako da je tada, i to skoro redovno, dolazio u pitanje i uspjeh samog napada.³³⁾ Kao što se vidi, obezbjeđenje napada od neprijateljske intervencije spolja imalo je veliki značaj. Zbog toga je razumljivo što su naši štabovi poklanjali punu pažnju, tim prije što je često dolazilo do teških i višednevnih borbi. O njihovoj oštirini može se suditi po primjeru brigade »Braće Radić«, koja je, sprečavajući pokušaj proboja neprijatelja iz Varaždina ka napadnutom Ludbregu oktobra 1943 godine, izgubila 200 boraca, dok su naše snage koje su napadale na 500 neprijateljskih vojnika u Ludbregu imale svega 70 boraca izbačenih iz stroja. Isto tako, teške borbe vođene su sa snagama koje su intervenisale u napadima na Bihać, Tuzlu, Livno, Čazmu, Koprivnicu, Travnik i mnoga druga mjesta.

---

³⁰⁾ Prilikom uspješnih napada na Koprivnicu, novembra 1943, i na Varaždinske Toplice, septembra 1943 godine, trebalo je zatvoriti po četiri pravca, a u napadu na Zlažar, oktobra 1943 godine, sedam pravaca, itd., što je često iziskivalo veoma jake snage i njihovo krajnje angažovanje. Tako je, naprimjer, u napadu na Voćin, 4/5 januara 1943 godine, sama posada imala 650 vojnika, a snage koje su pokušale da joj pomognu oko 2.000 vojnika, koje su bile ojačane sa 10 artiljerijskih oruđa, 6 tenkova i 1 konjičkim divizionom.

³¹⁾ U toku napada na Garešnicu, februara 1943, od ukupno 7 bataljona angažovanih na osiguranju napada borbe su vodila samo tri bataljona koji su osiguravali pravce od Daruvara. Neprijatelj iz Bjelovara i Popovače nije intervenisao, tako da su bataljoni prema tim mjestima ostali neaktivni.

³²⁾ Prilikom našeg napada na Banjaluku uoči nove 1944 godine Njemci su intervenisali sa 901 oklopnim pukom iz Tuzle, a prilikom napada na Našice, 4 juna 1943 godine, sa 2.500 vojnika, 11 tenkova, brojnomo artiljerijom i avijacijom iz Osijeka i sa preko 3.000 vojnika iz Požege.

³³⁾ Prilikom napada na Sanski Most, novembra 1943 godine, jedan naš bataljon za blokiranje jakog neprijateljskog uporišta u selu Sasini nije izdržao pritisak neprijatelja, tako da se ovaj probio u grad u momentu kada su naše snage vodile ulične borbe i pritiskom s leđa prisililo ih na otkupanje pod vrlo nepovoljnim uslovima. Neprijateljski garnizon u V. Kladaši bio je razbijen 2 juna 1943 godine popodne tako da se držao samo u posljednjem uporištu u hotelu kada se jaka njemačka kolona od oko 3.000 vojnika iz pravca Cazina probila u grad potisnuvši naša slabo obezbjeđena dva bataljona 8 brigade. Slično je bilo i u drugom napadu na Bugojno 20 jula 1942 godine i u napadu na Konjic u Četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi.